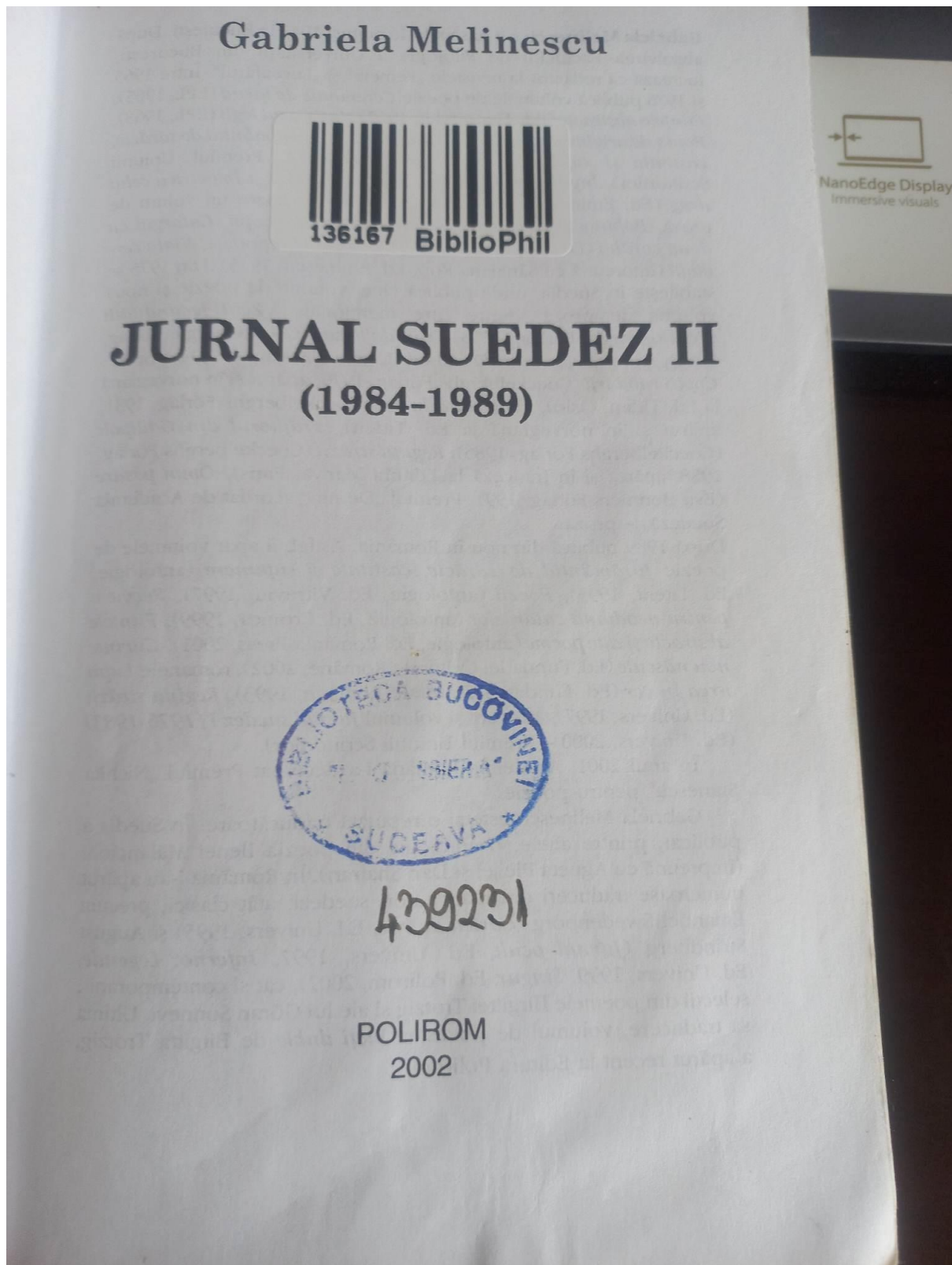

Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez II (1984-1989)*

Partea a doua a *Jurnalului suedez* cuprinde fragmente din jurnalul meu ținut între anii 1984-1989, o parte originală, încă nepublicată în Suedia.

Este vorba despre perioada cea mai intensă și dramatică a vieții mele. Din haosul paginilor am ales tocmai acele părți în care am comemorat, în felul meu, cotidianul ; viața alături de soțul meu, editorul René Coeckelberghs, timpul personal și cel istoric. Fragmente de timp ca niște cărămizi pline de esență narativă, aprinzându-se și stingându-se, pentru ca apoi să se topească într-un întreg arzător, formând treptat geometria de săgeată a unei piramide cu vârful spre cer.

A fost o surpriză pentru mine însămi să realizez ce a însemnat implicarea mea schizofrenică în tumultuoasa viață a altora. Și nu numai atât ; dar și implicarea mea, mai departe, în viața și cultura țării de origine, România, apoi a celei de adopție, Suedia, dar și a altor țări în care am trăit perioade de frenetică speranță și disperare.

Dacă Gogol nu și-ar fi intitulat jurnalul său *Jurnalul unui nebun*, aș fi putut foarte bine să intitulez însemnările mele așa.

Sigur, e vorba de un nebun-nebună care, zdrobită de durere, a încercat totuși să-și adune forțele, îndrăznind să încordeze la maximum arcul existențial, în întunericul și lucirile fiecărei zile.

Gabriela Melinescu

Ianuarie 1984

Mă întreb, ca toată lumea, ce se va întâmpla în acest nou an care stă în fața noastră ca o carte cu pagini albe, nescrise de timp? Oare voi începe să scriu ceva din cele trei sute de nuvele pe care mă străduiesc să le scriu în spațiul ciudat al somnului? Un fel de coșmar care a înlocuit treptat alte vise obsesive ca, de exemplu, visul cu descoperirea statuetelor mele din timpul când sculptam sau visul cu tânărul evreu în drum spre serviciul divin care-mi dăruiește mereu un ametist. René are niște proiecte la fel de fantastice sau mărețe, cum ar fi publicarea *Cărții păsărilor* a lui Olof Rudbeck cel Tânăr (1660-1740), un manuscris extraordinar, păstrat în arhivele Bibliotecii din Uppsala, mai exact în buncărul sau adăpostul anti-atomic în care se protejează perlele culturii suedeze. De câte ori n-am fost acolo cu prietenii noștri, Marianne Sandels și soțul ei, Thomas Tottie, directorul acestei faimoase biblioteci, privind ore în șir planșele viu colorate cu păsări din Suedia, păsări care există și azi. În afara acestui proiect costisitor – nici un editor nu și-ar risca punga cu publicarea unui facsimil –, René se gândește să publice colecția „Mari elvețieni” la editurile noastre din Lucerna și Lausanne. Sunt numai vise, pentru că mijloacele financiare pentru realizarea acestor proiecte depășesc posibilitățile noastre. Dar René, ca și evreii *Vechiului*

Testament, crede în miracole. Azi-dimineață am citit din nou puțin din Saint-Exupéry, *Terre des hommes*, unde scrie că omul trebuie să zboare ca să cunoască mai bine pământul și pe el însuși. Dar avem nevoie de aripi. Și cine zboară ia cu forța ceva din secretele naturii și acest „furt” nu rămâne niciodată nepedepsit.

Suntem din nou la Lucerna, în Elveția. Am început să scriu în franceză. În fiecare dimineață deschid Larousse-ul și văd cât de complicat e cifrul secret al acestei limbi. Mi se pare că sap galerii în beznă, neștiind dacă stau pe loc sau înaintez. René mă încurajează și vrea să mă ajute, dar nu pot să dau nici o pagină înainte ca eu să fiu mulțumită de ea. Trăiesc într-o atmosferă plină de paroxism lingvistic: cu cel iubit vorbesc în franceză, limba iubirii noastre, cu ceilalți în suedeză, care se impune din ce în ce mai mult din cauza curiozității mele de a citi Swedenborg și Strindberg în original. M-am surprins căutând în minte după cuvintele limbii materne. Limba română e acum pe locul trei și mă doare ca o tumoare de care vorbea Cioran că trebuie extirpată. Eu însă nu voi face aceasta niciodată pentru că eu nu scriu cu limba. Această mărturisire a șocat pe mulți, dar e ceva special pe care-l resimt în mine: scriu cu un fel de limbă fără limbă, o stare universală, loc de întâlnire a tuturor limbilor. Experiențele lui Singer, Brodsky, Beckett m-au condus la un fel de neîngrijorare pentru că am un ton în mine, o muzică prin care chem sentimente și idei sau, când scriu proză, un epos străvechi, puterea de a povesti cu sunete intense într-un vocabular restrâns. Eu, care am avut puterea de a jongla chiar cu secretul ascuns în vorbire, acum trebuie să mă mulțumesc să fac teatrul lumii mele numai cu tonuri universale, cu corpuri virtuale, numai cu transparență. Limbile parcă ar lupta între ele pentru a-mi domina conștientul, iar în subconștient se pare că limba relegată are o poziție centrală, devenind limba din visul nocturn, cu toate că și celelalte limbi apar

în funcție de persoanele pe care le visez. Și ceva îmi spune că această stare e destul de favorabilă pentru René care, prin limbă, mă leagă și mai strâns de el, precum Viviane care-l înlănțuise pe magicianul Merlin, cel îndrăgostit de cruda lui vrăjitoare. Dar vai de Viviane când magicianul se va trezi din farmec și se va elibera ieșind din închisoarea lui de aer!

La Lausanne l-am întâlnit pe vechiul prieten Mihai Sânzianu, pictorul a cărui mamă, Demetra, mi-a fost profesoară de limba română la liceul Gheorghe Șincai. Pe unde mă duc, întâlnesc trecutul cu formele lui cele mai agreabile. Doamna Sânzianu ne-a încurajat mult pe mine, pe Nicolae Florescu (critic literar) și pe Daniel Dumitrache, un băiat talentat și inteligent care scria versuri în latină. Ea ne dăruia cărți și ne povestea despre Arghezi cu care cei din familia ei erau vechi prieteni. Soțul ei, eminent intelectual, era la închisoare, ca mulți alți intelectuali, și Mihăiță, cum îl numea ea pe băiatul ei neobișnuit, era piatra de preț a ochilor ei. Ne întâlneam des cu Mihai care ne aducea de fiecare dată câte un obiect prețios pentru înfrumusețarea mansardei noastre: tablourile lui, desenele și icoane vechi pe sticlă, pentru că Nichita îi era mult mai drag decât un frate. Mihai era împreună cu Katia Kogan, un fel de minunată Milena îndrăgostită de tânărul Kafka. Acum când ne-am reîntâlnit, la Lausanne avea loc o expoziție retrospectivă din operele lui Mihai cu motivul Kafka și Katia venise din Germania unde trăiește cu soțul ei, plângând de fericire lângă tablourile lui, spre marea stupoare a soției lui Mihai, o elvețiancă frumoasă dar puțin rezervată față de trecutul soțului ei. A fost ca și cum nu ne-am fi despărțit niciodată, venind din eter cu toții. I-am arătat gravurile mele și a cumpărat una dintre ele – *Omul plin de stele* –, despre care a spus că sunt eu cu trecut și viitor. Între Mihai și René s-a instalat o prietenie intensă, de la prima vedere, Mihai recunoscând în René calități ale fostului nostru excepțional iubit, Nichita,

cum ar fi farmecul și extrema generozitate. Un maestru desăvârșit leagă trecutul meu de prezent și-i dă un sens necunoscut mie.

Sunt singură în apartamentul nostru de pe Rigistrasse, singură cu fiul cel mic al lui René, Alain, și vorbim în suedeză. Observ că sunt o altă persoană în această limbă foarte muzicală, cu vocale ciudate pe care se poate dansa. Alain are încă polenul adolescenței pe față, e frumos și dulce, miroase ca un măr în floare. Corpul lui ascunde un mare venin care nu s-a manifestat încă decât împotriva tatălui său, pe care-l face vinovat de moartea prematură a mamei sale. Vrea să mă facă aliatul lui împotriva lui René, atât de mare e naivitatea lui. Nu știe nimic despre mine, sunt un soare pentru el, dar razele lui pot să-i ardă speranțele vane fără să fie nici măcar conștient de asta. Vrea să devină pilot, vrea să zboare și îi povestesc despre Saint-Exupéry, cel din *Terre des hommes*, de sfârșitul său. Alain e pregătit, ca mulți adolescenți, să moară într-un mod eroic, înălțându-se peste dezordinea lumii, să vadă pământul și pe locuitorii lui de undeva de deasupra norilor. După ce am cinat, m-am retras în camera mea unde am continuat lucrul la nuvelele mele în franceză. Ușurința cu care scriu mi se pare suspectă. Îmi lipsește critica necruțătoare a lui René care e plecat să împrumute bani la marile bănci elvețiene pentru realizarea proiectului costisitor *Cartea păsărilor* de Olof Rudbeck cel Tânăr. Prin geamul de la camera mea văd muntele Pilatus și lacul ca o oglindă fermecată în care se reflectă crengile negre ale copacilor. A început să ningă ușor și apoi ninsoarea s-a întetit acoperind totul cu o pânză albă. Nu pot să mă culc, sunt neliniștită ori de câte ori René pleacă la drum cu mașina lui. Câteodată mă văd singură, fără el, lucrul cel mai îngrozitor care mi se poate întâmpla; el e totul pentru mine, nimeni, oricât de amabil ar fi, n-ar putea să mă consoleze de absența lui. Când am fost la Lausanne,

i-am povestit lui Mihai Sanzianu ca am primit o bursa, ca un salariu, pentru toată viața, și el a spus puțin visător, ca în transă : „E foarte bine, închipuiește-ți ce te-ai face dacă l-ai pierde pe René“. Vorbele lui m-au atins la inimă, pentru că fără René viața mi s-ar părea fără sens. Această trăsătură de caracter apasă greu peste viața mea : pasiunea pentru cel iubit care-mi ține loc de tot. Prin ea sunt vulnerabilă și viața care mă ține în mâna ei știe mai bine decât mine cum se va descotorosi de mine într-o bună zi ; privându-mă de ce îmi este mai drag, așa cum face ea cu toate ființele, după ce a ars prin focul aprins chiar de ea, în ele. 1

Ninsoarea s-a întetit transformându-se în furtună. René a venit acasă după miezul nopții, luptând cu viscolul. Rugăciunile mele și tehnica suedeză, mașina lui fiind un veritabil Volvo adaptat climei nordice, au făcut ca el să se întoarcă teafăr. A condus mașina de la vârsta de treisprezece ani și n-a avut nici un accident ca șofer și nici ca pilot în timpul greu când și-a făcut armata în Congoul Belgian, cum se numea în tinerețea lui. Acum totul e acoperit de zăpadă pe strada noastră și în depărtare nu se mai văd munții de atâta alb.

Am primit de la Stockholm „România Literară“ cu fotografii ale lui Nichita (Stănescu) care seamănă cu un înger căzut. Pierre Zekeli, traducătorul lui suedez, mi-a scris că a primit abia acum scrisoarea de la cel dispărut și e ca și cum ar fi primit-o de pe lumea cealaltă. Un alt poet suedez, Kjell Espmark, a primit și el o scrisoare și este zguduit de vestea morții lui Nichita și de faptul că un poet cu șanse mari pentru marele premiu se stinge prematur. Toată ziua am vorbit cu Pierre la telefon despre o eventuală nouă traducere din ultimele cărți ale lui Nichita, de ajutorul meu în alegerea poemelor și chiar colaborarea la prima variantă a traducerii. Apoi mi-am petrecut restul zilei în atelierul meu unde se află plăcile pentru gravat și

marele album *Rodin* publicat de curând de editura din Lausanne. Iată ce spune Rodin despre creație: „Nu e vorba să creezi. A crea, a improviza, astea sunt cuvinte inutile. Geniul nu vine decât la cel care înțelege cu ochiul și inteligența. Totul există în ceea ce ne înconjoară. Totul se ține în natură... o femeie, un munte, un cal, din punctul de vedere al concepției, sunt același lucru, fiind construite după aceleași principii. Tinerii artiști compun în loc să urmeze modelele lor, să înțeleagă că acolo este infinitul”.

Este ultima zi a lunii ianuarie și m-am trezit brusc plină de teamă. Am visat că locuiam cu părinții mei, eram elevă la liceu. Părinții aveau un tigru care se plimba liber prin toată casa. Din patul meu am văzut capul tigrului cum mă privea fix printr-o draperie groasă. Mama a venit la mine, asigurându-mă că tigrul n-o să sară la mine. Era sigură de ea, chiar ironică, așa cum era în realitate. I-am povestit lui René visul meu și el a surâs spunând că deși părinții mei sunt morți, autoritatea lor trăiește prin mine. Că eu i-am rănit grav, mai ales pe mama, plecând de acasă, fără să mă mai întorc vreodată, dar asta se pare că n-a diminuat cu nimic puterea pe care mama o avea asupra mea, ca și cum rădăcini adânci ne țin împreună oricât de departe aș fi fugit eu de ea.

Februarie 1984

Suntem din nou la Stockholm, după o cursă lungă cu mașina, cursă în care René și-a arătat din nou caracterul său atât de generos, marea sa capacitate de a se concentra ore întregi. Eu și băieții lui, Yves și Alain, am făcut totul ca să-l obosim. Dar el n-a luat în seamă iritățile noastre, certurile băieților, dorința mea să ne oprim pentru ca el să se odihnească măcar puțin. Nimic din toate astea. A făcut o pauză numai când ne-a invitat la restaurant, oferindu-ne, cu o veselie calmă, o masă copioasă, ca apoi să

vedeam imagini de stradă, strigăte disperate, împușcături, larma războiului civil. Mi se părea că-l văd chiar pe cumnatul meu, Mircea, cu fata lui, Raluca, în brațe, fugind îngroziți. Mă întrebam unde se găsea sora mea Tatiana. L-am întrebat pe René: „Ce să facem?” „Nimic”, a răspuns el. M-am trezit simțind încă strânsoarea brațelor lui în jurul corpului.

20 decembrie – se poate spune că trăim cu toții la televizor! Acolo se vede mitingul din fața Comitetului Central din București. Se pare că Ceaușescu a revenit dintr-o vizită în străinătate, se spune că ar fi cerut ajutorul teroriștilor lui Gaddafi. Astea sunt numai zvonuri pentru că nimeni nu știe nimic despre ce se petrece în România. Deodată mitingul se transformă în altceva: se aud murmure care urcă în proteste, din ce în ce mai puternice. Ceaușescu e obligat să se retragă. Mai târziu se dă imaginea lui de bătrân bolnav, neputincios, urcând în elicopter împreună cu soția sa, încercând să părăsească țara. Fuga lor înseamnă sfârșitul dictaturii. Se ridică baricade peste tot, se trage în mulțime, dar oamenii sunt decizi să lupte până la unul.

Mi se telefonează de la diferite ziare suedeze pentru a afla mai mult despre baia de sânge din România. La TV, Ana Maria Narti, îmbrăcată cu o ie de borangic, comentând evenimentele din țară.

Toată noaptea m-au chinuit gânduri negre, am ațipit de câteva ori visând că cineva mă urmărea cu o bucată de carne neagră pusă într-un plic!

Figurile familiei Ceaușescu sunt demonizate la extrem în Occident. Prietenii mei mă sună fără încetare, alarmați. Eva (Ström), de exemplu, a visat că se afla în apropierea Elenei Ceaușescu și voia s-o omoare, dar în ultima clipă și-a retras mâna, neîndrăznind.

În toate ziarele suedeze se scrie despre războiul civil din România. Se aud strigăte de triumf că dictatura a căzut. La Televiziunea Română au apărut poetul Mircea Dinescu și actorul Ion Caramitru anunțând solemn căderea lui Ceaușescu. Televiziunea e invadată apoi de o mulțime pestriță de foști demnitari comuniști, oportuniști de tot felul și fețe bisericești. Pare un haos indescriptibil.

Am scris articole în „Svenska Dagbladet”, primind felicitări de la cunoscuți și necunoscuți pentru că am comentat altfel evenimentele petrecute în patria de origine.

Este 22 decembrie, aflăm că toate orașele din România se ridică împotriva dictaturii lui Ceaușescu. Se spune că armata e cu poporul și că Ceaușescu n-a reușit să fugă cu elicopterul, fiind imobilizat pe aeroportul Otopeni. Toate ziarele au scris cu lăcomie despre asta. Mai înainte nimeni nu scria un rând despre ce se petrece în România, și presa suedeză a acceptat vizita lui Ceaușescu cu soția lui la Stockholm, unde au fost primiți de rege și regină, iar la Universitatea din Uppsala s-a făcut o expoziție cu cărțile „Conducătorului”; se pare că soților li s-au dat înalte distincții.

Peste tot, în presă și la TV, se dau imagini ale incendiilor Bibliotecii Universității și Palatului Regal, se comentează, ca și cum ar fi fost vorba de intriga unui palpitant roman polițist, cu frica de teroriștii care otrăvesc apa și hrana, mișcându-se subteran într-un fel de oraș-buncăr în care se află munițiile și armele lor. Lupta dintre armată și teroriști și mai ales numărul vieților secerate în această imensă confuzie, e vorba mai ales de vieți tinere, constituie subiectul convorbirilor din ultimul timp, aici, la Stockholm.

Simt mai mult ca niciodată o neliniște totală, paralizantă, ca și cum în mod absurd aș face și eu parte din masa care se zbate acolo, în România, pentru a se elibera

de dictatură. Acum înțeleg mai bine obsesia scriitorului Elias Canetti, despre puterea masei asupra individului, puterea ei de a-l integra la un moment dat în magma ei, atunci când pericolul exterminării indivizilor apare amenințând cu instaurarea haosului. Chiar și suedezii se simt solidari cu cei care trăiesc cel mai mare rău al vieții omenesti: războiul civil, pentru că nici o societate nu poate trăi senin, închizând ochii, când se varsă sânge pe undeva. Parcă în aceste zile se simte și mai mult că oamenii aparțin, indiferent de rasele, naționalitatea și credințele lor, unei imense familii. În acest spirit s-a organizat la Stockholm o mare demonstrație în fața Ambasadei Române care și-a deschis porțile și cineva a spus clar, cu o voce în care se simțea frica și marea neliniște, că Ambasada recunoaște că l-a reprezentat pe Ceaușescu, dar că acum ea reprezintă poporul român.

În ultimul timp s-au strâns bani și haine pentru a fi trimise în România. Zilnic se organizează transporturi cu direcția România, pentru că suedezii sunt, în toate ocaziile, când e vorba să ajute, un popor foarte generos.

Viața mea se desfășoară pe mai multe planuri acum: visez că sunt în țara în care m-am născut, că o întâlnesc pe mama care mă ceartă tot timpul; e nemulțumită de faptul că, deși sunt acolo cu ea, eu de fapt trăiesc mai departe în Suedia. Revăd strada noastră, Cimitirul Catolic, apoi cimitirul Bellu, mulțimi necunoscute se învălmășesc unele în altele, totul e străin și amenințător: un mare coșmar. Am pierdut-o între timp pe mama și sunt dezorientată în noua lume în care am aterizat.

Mă trezesc într-un lac de sudoare, inima îmi bate în piept, ca și cum aș fi fost acolo, visul fiind o realitate, o extindere a vieții psihice pe un alt plan, unde trecutul și prezentul s-au unit.

Crăciunul se apropie cu aceeași zarvă comercială ca de obicei, dar ceva parcă s-a schimbat. Cei care așteaptă sfârșitul palpitantului război civil din România fac presupuneri despre soarta cuplului de dictatori, se așteaptă un fel de Canossa în fața lumii întregi, ceva amplu și coerent care să explice și celor care n-au știut mare lucru despre viața celor de dincolo de Cortina de fier. Timpul nu mai permite acum nici o amânare. Timpul parcă ar avea logica lui care scapă logicii oamenilor.

24 decembrie – ajunul Crăciunului foarte sumbru. Ieri-seară am vorbit la telefon cu prieteni din Elveția despre ce se întâmplă în România (Vladimir Dimitrijević, Pierette și Claude Frochaux, Jürgen și Lise Barunsweigein, Lisbeth și Emil Bühner și alții). Ei m-au sunat pur și simplu ca și cum ar fi fost îngrijorați de moarte chiar pentru viața mea.

Ceva trosnește în aer: imperiul roșu se prăbușește și cadavrul lui miroase în toată Europa. Oamenii care se gândesc și sunt conștienți de seriozitatea momentului se neliniștesc pentru viitorul apropiat al acestor țări care, cu buna știință a celorlalte țări libere, au fost atâta timp ținute sub un jug greu. Propria mea neliniște s-a manifestat din nou și în vis: eram în fața unui cal imens (troian?) semănând totuși cu un cal din Dalarna, peste care curgea un șuvoi de ceară care-l acoperea treptat.

Ziua de Crăciun a acestui an greu, ciudat dar și plin de noi speranțe. Aproape toate casele din Stockholm par cufundate într-un basm, cu stelele lor de Advent în ferestre, cu coroane de spice legate cu funde roșii pe uși. Peste tot s-au pus lumini în arbori și în brazi împodobiți sclipească printre stele pachete simbolice cu cadouri. E o liniște neobișnuită care înseamnă că familiile s-au reunit și că „sărbătoarea copiilor” poate începe. Dis-de-dimineață am fost la biserică unde s-a cântat *Venite adoremus*, în suedeză,

și unde s-a amintit, în predica preotului, și despre situația din România. Colectele bisericilor în ultimul timp n-au uitat țara care e nevoită să petreacă sărbătorile creștine în durere și lipsuri mari.

Dar televizorul nu ne iartă nici de Crăciun; în lumea halucinatorie vedem procesul de tip stalinist făcut cuplului Ceaușescu. Un proces ridicol, odios și nedemn, care a provocat mari proteste și chiar va contribui la discreditarea țării. Cuplul demonic a fost executat chiar de Crăciun. A fost asta o răzbunare din eter, pentru faptul că dictatorul a distrus atâtea biserici? Acum lumea începe să se exprime altfel despre întâmplările din România. Care e adevărul? A fost întâi o revoltă populară, urmată apoi de o lovitură de stat aranjată de sovietici, cu ajutorul unui grup de comuniști care complotaseră împotriva lui încă din 1971? Acum se fac vizibili din umbră Iliescu, Roman și alți membri ai opoziției.

Un Crăciun pătat de sânge nu poate niciodată deveni un Crăciun al speranței.

Treptat, corul jurnaliștilor și ceea ce numim opinia publică occidentală și-a schimbat atitudinea față de întâmplările sau „revoluția” din România. Asta din cauza procesului grotesc și execuției grăbite a cuplului Ceaușescu, trăgând concluzia că românii nu sunt încă pregătiți pentru democrație. Dar bănuiesc în asta și o anumită frustrare și setea și lăcomia lor după senzațional, după imagini noi din viața dictatorilor.

Se spune că acum armata controlează totul în România și că există o mare confuzie în viața de toate zilele a oamenilor. De exemplu: la București, o femeie a fost prinsă cu dinamită în geantă și a fost linșată de loc de trecători.

În cimitirul Bellu, în timp ce se înmormântau morții cei tineri, foarte numeroși, au apărut deodată „teroriștii” trăgând în cei îndoliați.

Un an groaznic se sfârșește aici, plin de atrocitate. Ce se va întâmpla în viitor? Se prezice deja sfârșitul istoriei care are loc parcă în același timp cu prăbușirea comunismului. Și mai departe? Vidul pur?

Sensul notărilor pe care le fac aici, la sfârșitul zilei, despre evenimentele venite peste lume, în avalanșă, ar fi acela de a salva câteva momente, un fel de *memento*, din timpul fluviu cu meandre în care s-au pierdut mulți dintre cei dragi mie. Și într-un fel de a marca și neputința mea de a spune acel NU! al sfinților, sau al sinucigașilor, timpului care m-a biciuit încă de la naștere și mă biciuie și acum cu prezența absenței a tot ce a fost pierdut.

Am primit pe neașteptate, când eram fără speranță, dreptul de a cumpăra în Norrkyrkogården un loc de înmormântare. El se găsește în apropierea cimitirului evreiesc și nu prea departe de micul cimitir catolic unde e îngropată Christine.

E un cimitir-muzeu, de aceea foarte scump, unde se odihnesc mari personalități ale culturii și vieții sociale din Suedia, de exemplu August Strindberg.

În aceeași zi, când am văzut locul, am comandat o piatră funerară din granit roz suedez, pe care se va scrie sub numele lui René versul din *Psalmii* lui David:

Sufletul meu îl slăvește pe Domnul.

M-am plimbat, după aceea, în cimitir – viața mi se părea fantomatică, eu însămi o umbră rătăcitoare din Purgatoriul lui Dante. În orice clipă mă așteptam să fiu transformată în ceață și să cad ușor peste pietrele vechi pline de inscripții.

Am găsit destul de repede mormântul lui Strindberg cu crucea lui modestă, vopsită în negru, pe care stau scrise cuvintele: *O, crux, ave spes unica* (O, cruce, singura noastră speranță).

Am mers mai departe până la monumentul exploratorului André și deodată am văzut sculptate în marmură niște măști mortuare care mi-au amintit brusc de ultimul chip al lui René, atât de senin, parcă „odihnindu-se în durerea lui“, cum scria Elias Canetti despre masca mortuară a lui Blaise Pascal. Un chip căruia i se dăduse atâta durere cum numai nemurirea putea să-i dea, până la saturatie, ca apoi să-i dăruiască brusc, cu aceeași generozitate, dreptul de a intra în veșnicie.

M-am gândit, întorcându-mă pe jos acasă, la metamorfozele celor iubiți de mine; cum, fără să bag de seamă, toți s-au transformat de-a lungul anilor, devenind alte persoane, cu o grabă uluitoare, arzând ca niște flăcări în propriul corp, ca până la urmă să devină ceva mai mult decât un pumn de cenușă.

Acum, când scriu aceste gânduri, e târziu și mi se pare că, lângă mine, cineva fără chip mă asistă, cineva care și-a dus cu măiestrie „planul“ până la capăt, lăsându-mă singură, în plin mister de desăvârșire.

